

complementar amb un cicle de pel·lícules titulat “Visions de l’exili”, en el qual es van projectar els documents audiovisuals següents: *Exiliados en exilio*, de Rolando Vargas (Colòmbia, 2002); *De dolor y esperanza: el asilo un pasado presente*, de Silvia Dutrénit, Carlos Hernández i Guadalupe Rodríguez de Ita (Mèxic, 2002); *Sóc català en Argentina*, de Francisco Blanes (Argentina, 2005) i *Exiliadas del neoliberalismo*, de María Galindo (Bolívia, 2004). Aquest cicle va retre homenatge a Joaquim Jordà de qui va projectar la pel·lícula *Literatures de l’exili* (2005) seguida d’una taula rodona amb la presència de Carles Guerra (artista visual, crític d’art i professor d’art contemporani a la Universitat Pompeu Fabra), Isaki Lacuesta (cineasta) i Enric Pujol (historiador, Museu de l’Exili de la Jonquera) que van dialogar sobre la manera de tractar l’exili a l’obra d’en Joaquim Jordà i de la seva experiència com a exiliat a Itàlia.

Finalment no voldríem tancar aquesta breu ressenya sense fer esment de les entitats que, amb la seva ajuda i col·laboració, han permès portar a bon terme aquestes jornades. Agraïm, doncs les modestes, però del tot inestimables, ajudes que ens han prestat l’Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, l’Institut de Cultura de Barcelona i la Facultat de Psicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. També volem agrair la col·laboració de la Residència d’Investigadors – CSIC/ Generalitat de Catalunya, del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i del Centre d’Estudis i Recursos Culturals de la Diputació de Barcelona. Igualment, en aquest apartat d’agraïments no volem deixar de fer-los extensius a Montse Martos i Roser Olivé, secretàries de l’Institut Català d’Antropologia, i a tots els participants i assistents a les jornades, sense els quals no haurien pogut tenir ni la seriositat intel·lectual que les ha caracteritzat ni les apassionants discussions que s’hi van produir.

Grup de Recerca Cultures Indígenes i Afroamericanes: història(es), identitats i ciutadania (CINAF)

CINAF és un grup d’investigació que reuneix historiadors i antropòlegs especialitzats en l’estudi de les cultures i de la història indígenes i afroamericanes. Tenint en compte les orientacions del pla d’investigació i innovació, el grup centrarà les seves activitats, durant aquests tres anys, en la investigació sobre les qüestions de ciutadania, identitat i integració social. Amb aquest objectiu, s’han organitzat les següents línies de treball:

I. Desenvolupar el projecte d’investigació: “Cultures indígenes i afroamericanes: història, històries, identitats i ciutadania”

L’anàlisi dels fenòmens socials relacionats amb les identitats etnoculturals a l’Amèrica Llatina –sobretot indígenes i afroamericanes– ha generat un notable volum de literatura des de 1980 i ha estimulat una sèrie d’importants debats teòrics, que comprenen àmbits de disciplines com la història, la sociologia, la ciència política i, molt especialment, l’antropologia social.

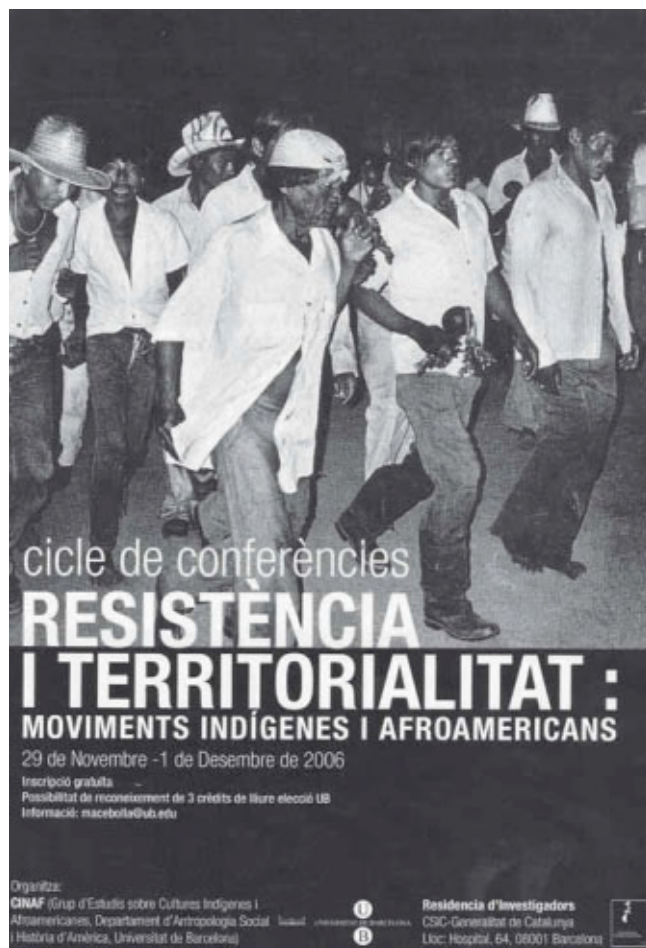
Aquests debats, que actualment continuen oberts, no sols han produït interessants aportacions teòriques per a un millor coneixement dels complexos mecanismes d’identificació col·lectiva, sinó que, en l’àmbit llatinoamericà, estan estimulant i alhora reflecteixen canvis socials de gran transcendència històrica pel que fa a nocions bàsiques

com les de ciutadania, nació, participació –i representació– política de les poblacions d’origen indígena o afroamericana. També han animat el debat sobre la necessitat de reformar les respectives constitucions polítiques per tal d’incorporar-hi el caràcter plurinacional i multicultural. En definitiva, representa la discussió i revisió de tot un ampli ventall de prejudicis, discursos i actituds etnocèntriques, racistes i excloents, que han dominat, en gran mesura, la praxi sociopolítica, jurídica i intel·lectual de les repúbliques llatinoamericanes des de la seva fundació. En aquest context, la finalitat de la investigació és il·lustrar els discursos, pràctiques i conflictes vigents a l’Amèrica Llatina actual a l’entorn de la idea de ciutadania. Per fer-ho, s’anitzaran fenòmens com el creixent protagonisme polític dels partits indígenes a la regió andina, amb exemples tan remarcables com la incorporació del moviment Pachakutik d’Equador al govern de Lucio Gutiérrez, que controla una cartera amb tant pes polític com la d’Assumptes Exteriors, o la victòria electoral de la candidatura d’Evo Morales a les eleccions presidencials bolivianes del 2005. Altres exemples serien els processos de reivindicació i recuperació de territoris impulsats per nombroses comunitats i moviments de base indígenes i afroamericans a bona part del continent i, en definitiva, l’actual moviment de revalorització i reconeixement de les llengües nadiues, les

formes de coneixement local, els sistemes consuetudinaris d'administració i justícia i d'autoritat política, així com les creences i pràctiques rituals i, fins i tot, les reformes constitucionals encaminades a un reconeixement oficial definitiu d'una realitat negada durant 200 anys de vida republicana com seria la de la irreductible diversitat etnocultural de les societats llatinoamericanes. Al mateix temps, aquests exemples de reafirmació d'identitats ètniques impliquen relectures històriques que, a part de desafiar la versió oficial generada per les elits criolles, també són mostres de reinvençió i/o instrumentalització de la història. L'objectiu general del projecte és, tant des d'un punt de vista antropològic com històric, reconstruir el procés històric que explica la continuïtat entre el fet polític colonial i els moviments indígenes i afroamericans contemporanis. Aquesta investigació se centra en cinc àrees que, tant per l'estructura de la seva població com per les dinàmiques socials contemporànies, ofereixen una casuística complexa i variada dels fenòmens enumerats anteriorment i comprenen també una mostra sociològica suficientment representativa de la realitat del continent: Carib, Costa Atlàntica, Mesoamèrica, Terres Baixes i Zona Andina.

2. Elaborar documents audiovisuals

Una de les preocupacions del grup és articular la investigació amb les dinàmiques socials contemporànies dels grups indígenes i afroamericans. La utilització especialitzada de les tècniques audiovisuals en les ciències socials en el procés d'obtenció i de presentació de les dades és una de les línies ja desenvolupades pel grup i que interessa potenciar en la present investigació. Les minories indígenes i afroamericanes amb les quals treballem han viscut i

viuen processos violents de silenciament, d'invisibilitat o d'apropiació i d'imposició exterior de la seva imatge. En aquest sentit, les produccions audiovisuals tenen un doble objectiu en el pla de treball del CINAF:

- (a) permetre una millor precisió i profusió en la producció de dades etnogràfiques i una millor difusió de la investigació del grup, ja que cada vegada hi ha un interès més gran del públic i dels mitjans de comunicació per aquest tipus de materials audiovisuals sobre processos culturals;
- (b) contribuir, a través d'un mitjà com l'audiovisual, que s'adequa molt bé a les formes comunicatives dominants en els grups de tradició oral amb els quals treballem, a la promoció de processos com els de la *re-creació* de la memòria col·lectiva –no només de cara al present, sinó també de cara al futur– i en altres processos com els de creació o apropiació de la pròpia imatge.

A partir de les gravacions dels investigadors del projecte durant el treball de

camp, que comptarà amb la participació dels grups indígenes i afroamericans (vídeo participatiu), es faran vídeos que mostrin casos i processos específics, però sobretot es produirà, com a resultat final del projecte, un document en forma de suport multimèdia, en el qual es presentaran els diferents casos, preguntes i desenvolupaments de la investigació del CINAF.

3. Crear una dinàmica de treball i d'innovació que permeti acollir i assegurar el seguiment dels estudiants de predoctorat, doctorat i postdoctorat interessats a desenvolupar investigacions sobre la cultura i la història de les comunitats indígenes i afroamericanes

S'organitzaran mensualment sessions de treball sobre els temes de la investigació, tant teòriques com de presentació de les investigacions en curs. En aquestes sessions de treball, hi participaran tots els membres del grup, els col·laboradors, els estudiants de ter-

cer cicle i els becaris postdoctorals, així com investigadors convidats d'altres universitats. Es tracta de posar en comú els processos d'investigació i de debatre els conceptes que, des de la història i l'antropologia, permeten aprofundir en l'estudi de les realitats culturals indígenes i afroamericanes. Cada reunió serà conduïda per un dels membres de l'equip o per algun investigador convidat d'algun dels altres àmbits implicats. La recerca de la interdisciplinarietat és un dels punts d'interès del grup. Aquestes reunions mensuals s'organitzaran a l'entorn dels següents temes:

Primer any

1r semestre: Presentació de l'estat de les investigacions, d'articles i ponències dels membres del grup.

2n semestre: Sobre el concepte de resistència i d'identitat.

Segon any

1r semestre: Presentació de l'estat de les investigacions, d'articles i ponències dels membres del grup.

2n semestre: Sobre el concepte de territori.

Tercer any

1r semestre: Presentació de l'estat de les investigacions, d'articles i ponències dels membres del grup.

2n semestre: Conclusions. Sobre el concepte de ciutadania.

Un dels objectius d'aquestes sessions de discussió mensuals és oferir als estudiants de tercer cicle un marc de formació i de debat que els permeti acabar i defensar les seves tesis doctorals. Es preveu la presentació, al final del període 2006-2009, de 6 tesis doctorals dirigides pels investigadors del grup.

4. Establir convenis d'intercanvi d'estudiants de llicenciatura i de doctorat

Per impulsar la formació en la investi-

gació en el camp dels estudis indígenes i afroamericans, el grup ha tingut especial prioritat a l'hora d'activar convenis d'investigació amb la Universitat Federal de Bahia (Brasil), la Universitat Federal don Ceará (Brasil), la Universitat Central de Veneçuela i també la Universitat Catòlica Boliviana, la Universitat Nacional de Misiones (Argentina) i el CIESAS (Mèxic).

5. Establir convenis d'investigació amb altres universitats i entitats públiques i privades

El grup farà convenis amb universitats que tinguin línies d'investigació compatibles i especialistes en aquest camp. S'impulsarà l'intercanvi de professorat i investigadors i la transferència de coneixements en l'àmbit d'anàlisi proposat, impulsant la interdisciplinarietat, per així aprofundir en l'anàlisi dels processos identitaris i de construcció de ciutadania en un marc jurídic de protecció dels drets indígenes i afroamericans. A part de les universitats citades a l'apartat anterior, s'establiran també convenis de col·laboració amb grups d'investigació d'universitats europees com l'EHESS (París) o la Universitat de Manchester.

6. Organitzar una xarxa d'estudis indígenes i afroamericans

Un dels objectius principals del grup (CINAF), i que orienta la planificació del pla de treball, és el de promoure la consolidació d'una xarxa temàtica especialitzada en cultures indígenes i afroamericanes. Es tracta, en un primer moment, d'implicar els especialistes, grups de treball i investigadors individuals d'universitats espanyoles, amb la intenció d'ampliar la xarxa a investigadors i especialistes europeus i llatinoamericans. Aquesta xarxa s'anirà consolidant paral·lelament al desenvolupa-

ment del projecte d'investigació a partir dels convenis i dels dos seminaris internacionals que s'organitzaran. L'objectiu és consolidar un espai d'investigació que agrupi especialistes en minories culturals en general, però també en grups indígenes i afroamericans en concret. L'elaboració i actualització de la pàgina web serà de gran utilitat per a la consolidació d'aquesta xarxa temàtica.

BIBLIOGRAFIA

La bibliografia que es presenta a continuació està organitzada en dues llistes. La primera concreta els temes de la investigació i recull els treballs dels principals investigadors sobre qüestions relatives a la construcció de la ciutadania i els processos identitaris. La segona se centra en els mètodes visuals aplicats a la investigació en ciències socials, i més concretament, a allò que s'ha anomenat "els mitjans indígenes".

Ciutadania i processos identitaris

ADESKY, Jaques d' (2001) *Racismos e anti-racismos no Brasil*. Rio de Janeiro: Pallas.

ALBÓ, X. (1991) "El retorno del indio". *Revista Andina* 18:299-366.

ANJOS, Rafael (2000) "Sanzio Araújo dos". *Territórios das Comunidades Remanescentes de Antigos Quilombos no Brasil: Primeira Configuração Espacial*. 2 ed. Brasília: Mapas Editora & Consultoria.

ARVELO, N. (1991) "Indigenismo y debate sobre el desarrollo amazónico. Reflexiones a partir de la experiencia venezolana" (online: <http://www.unb.br/ics/dan/Serie106empdf.pdf>).

ARVELO, N. (2001) "Movimientos etno-políticos contemporáneos y sus raíces organizacionales en el sistema de interdependencia regional del Orinoco". *Serie Antropología*, 309, p. 1-25.

- ARVELO, N.; BIOD, H.; HURTADO, A.; PEROZO DÍAZ, A.; VIDAL ONTIVERO, S. (1990) *Indios e indigenismo entre la expansión de fronteras hacia el eje fluvial Orinoco-Apure*. Caracas: IVIC.
- ASSIES, W.; VAN DER HAAR, G.; HOEKEME, A.J. (2000) *The challenge of diversity: indigenous peoples and reform of the state in Latin America*. Amsterdam: Thela Thesis.
- BARIÉ, C.G. (2003) *Pueblos indígenas y derechos constitucionales en América Latina: un panorama*. Quito: Abya Yala.
- BARTH, F. (1976 [1969]) *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México DF: FCE.
- BELLO, L.J. (1996) "La reforma constitucional venezolana y los derechos de los pueblos indígenas". A: SÁNCHEZ, E. (ed.) *Derechos de los Pueblos Indígenas en las constituciones de América Latina*. Santafé de Bogotá: Disloque Editores, p. 219-235.
- COLMENARES, R. (2000) *Los derechos de los pueblos indígenas*. Caracas: Editorial Jurídica Venezolana.
- FONTAINE, Pierre Michel (ed.) (1985) *Race, Class and Power in Brazil*. Los Angeles: CAAS.
- FREDRICKSON, G. M. (1997) *The Comparative Imagination. On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements*. Berkeley / L.A.: Univ. of California Press.
- FRY, P. (2005) *A persistência da raça. Ensaios antropológicos sobre o Brasil e a África austral*. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira.
- HALE, C. R. (1996) "Entre la militancia indígena y la conciencia multi-étnica. Los desafíos de la autonomía en la Costa Atlántica de Nicaragua". A: VARESE, S. (ed.) *Pueblos indios, soberanía y globalismo*. Quito: Abya Yala, p. 127-156.
- HAMEL, R.E. (1990) "Lenguaje y conflicto interétnico en el derecho consuetudinario y positivo". A: STAVENHAGEN R. E ITURRALDE, D. (ed.) *Entre la ley y la costumbre. El derecho consuetudinario indígena en América Latina*. México DF: Instituto Indigenista Interamericano.
- JELIN, E. (1994) "La construcción de la ciudadanía entre la solidaridad y la responsabilidad". A: A. Balletbó (ed.) *La consolidación democrática en América Latina*. Barcelona: Ed. Hacer/Fundació Olof Palme, p. 209-227.
- MCNEISH, J. (2002) "Globalization and the Reinvention of Andean Tradition: the Politics of Community and Ethnicity in Highland Bolivia". *Journal of Peasant Studies* 29(3-4):228-269.
- MONSONY, E.E. (1975) *El indígena venezolano en pos de su liberación definitiva*. Caracas: Universidad Central / Ediciones Faces.
- MORALES, F. (1989) *Del Morichal a la Sabana*. Caracas: Universidad Central de Venezuela / Ediciones Faces.
- OOMMEN, T.K. (1997) *Citizenship, nationality and ethnicity: reconciling competing identities*. Cambridge: Polity Press.
- ROLDÁN ORTEGA, R. (2004) *Manual para la Formación en Derechos Indígenas. Territorios, recursos naturales y convenios internacionales*. Quito: Abya Yala.
- ROOSEN, E. E. (1989) *Creating Ethnicity. The Process of Ethnogenesis*. Newbury Park, Sage.
- SANSONE, L. (2004) *Negritude sem Etnicidade*. Salvador / Rio de Janeiro: EDUFBA, Pallas.
- TICONA, E.; ROJAS, G.; ALBÓ, X. (1995) *Votos y Wiphalas*. Campesinos y pueblos originarios en democracia. La Paz: CIPCA.
- URBAN, G. & J. SHERZER (ed.) (1991) *Nation-States and Indians in Latin America*. Austin: Univ. of Texas Press.
- VAN COTT, D.L. (2000) *The friendly liquidation of the past: The politics of diversity in Latin America*. Pittsburg: University of Pittsburg Press.
- VARESE, S. (ed.) (1996b) *Pueblos Indios, soberanía y globalismo*. Quito: Abya Yala.
- VILLORO, L. (1998) "Autonomía y ciudadanía de los pueblos indios". *Revista Internacional de Filosofía Política* 11:66-78.
- VIOLA RECASENS, A. (2001) "¡Viva la coca, mueran los gringos!" *Movilizaciones campesinas y etnicidad en el Chapare (Bolivia)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- WADE, P. (1997) *Race and Ethnicity in Latin America*. Londres: Pluto Press.
- WALSH, C. (2002) "Interculturalidad, Reformas Constitucionales y Pluralismo Jurídico". A: *Derechos Colectivos y Administración de Justicia Indígena*. Ecuador: Universidad Andina Simón Bolívar (online: <http://www.uasb.ec/padh>).

Metodología audiovisual i "mitjans indígenes"

BANKS, M.; MORPHY, H. (1997) *Rethinking Visual Anthropology*. New Haven: Yale University Press

FLORES, C.; KOHLER, A.; LEYVA, X. (1999) "Videoastas indígenas de Chiapas y Guatemala". A: *II Encuentro de las Américas. Memoria 1999*. 19-24 d'abril. Chiapas, México.

GINSBURG, F. (1991) "Indigenous Media: Faustian Contract or Global Village?". A: *Cultural Anthropology* 6, núm. 1 p. 92-112.

GRIMSHAW, A. (2001) *The Ethnographer's Eye. Ways of Seeing in Modern Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

LOIZOS, P. (1993) *Innovation in ethnographic film. From innocence to self-consciousness 1955-1985*. Chicago: University of Chicago Press.

PACK, Sam. (2000). "Indigenous Media Then and Now: Situating the Navajo Film Project". A: *Quarterly Review of Film & Video* 17 (3): 273-286.

PROPIOS, C. (2002) "Video indígena en México: viejas demandas, nuevos desafíos". A: PIQUÉ R.; VENTURA, M. (ed.) *América Latina. Historia y Sociedad. Una visión interdisciplinaria*. Barcelona: Institut Català de Cooperació Iberoamericana (Amer & Cat 7).

TURNER, T. (1992) "Defiant Images: The Kayapo Appropriation of Video" *dins de Anthropology Today* 8(6)

WORTH, S.; ADAIR, J. (1972) *Through Navajo Eyes*. Bloomington: Indiana University Press.